

TARTU ÜLIKOOL

**Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad.
Uurimine ja hoidmine.
Valdkonna arengukava 2008-2012**

KOONDARUANNE

Tartus 2013

Aruande koostas:

Ahto Kaasik
Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade
arengukava rakenduskeskuse projektijuht

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
KAVANDATUD TEGEVUSED.....	6
ÜLEVAADE ARENGUKAVA RAKENDAMISEST	6
ARENGUKAVA RAHASTAMINE.....	8
KAVANDATUD EESMÄRKIDE SAAVUTAMINE	10
JÄRELDUSED.....	11
LISA 1 – arengukava prognoositav eelarve eurodes.....	13
LISA 2 - arengukava rahastamine asutuste ja aastate lõikes, eurodes	14
LISA 3 - Aruanne arengukava 2008-2012 meetmete täitmisest	15

SISSEJUHATUS

Kultuuriministri määrusega nr 146 01.04.2008 kinnitatud valdkonna arengukava “Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine 2008-2012”¹ näol on tegemist meetmete esimese rakendusperioodiga, mille jooksul toimuvad ettevalmistavad tegevused ning algab pikemaajaliste tegevuste korraldamine.

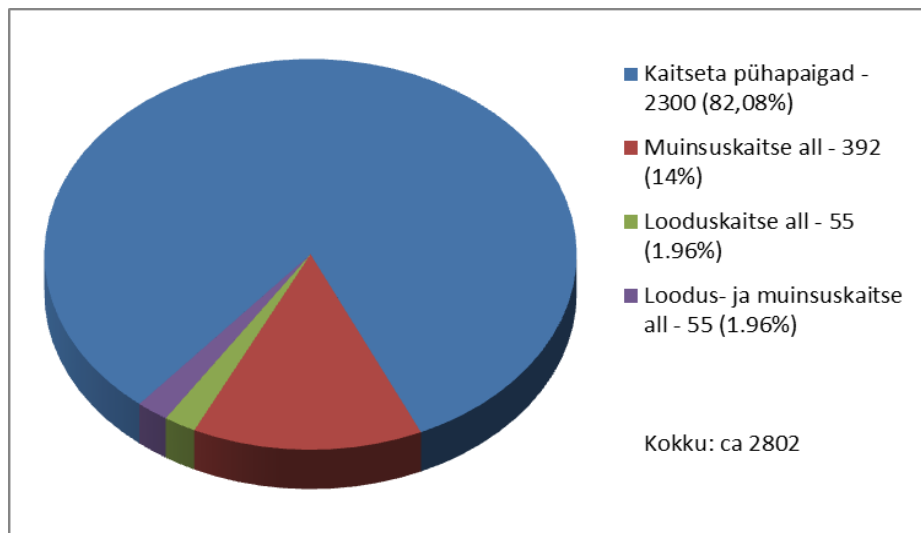
Arengukavas on öeldud: „Ajaloolised looduslikud pühapaigad – hiied, pühad puud, allikad, ohvrikiivid, ohvriaiad, ristipuud jm – on Eesti rahva ajaloo ja kultuuri oluline osa. Olles läbi sajandite ilmestanud meie looduskeskkonda ja kultuuriruumi, moodustavad nad ainulaadse mälestiste rühma, milles väljenduv mitmekihiline ja keerukas kultuuripärand sisaldab nii looduslikke kui ka materiaalse ja vaimse kultuuri tahke, ajaloolisi, arheoloogilisi, usundilisi, folkloorseid, etnoloogilisi ja keskkondlikke väärtusi. Tegemist on meie vana pärimuskultuuri olulise ja olemusliku nähtusega, mis on aastasadade kestel inimesi väga mitmekülgset mõjutanud.

Eesti looduslikud pühapaigad kujutavad endast laiemal taustal silmapaistvalt erilist ja haruldast nähtust, sest õhtumaises kristlikus Euroopas on samalaadsed muistised ja nendega seotud kultuuritraditsioon enamasti hääbunud.”

¹ Arengukava tekst: http://dokreg.kul.ee/public/080327_pyhapaikade_arengukava.100737.doc

Looduslikud pühapaigad on Eesti ja samuti inimkonna vanimad looduskaitsealad, kus on keskkonna maastikulist ja liigilist mitmekesisust kaitstud põlisrahvaste usundist ja tõekspidamistest lähtuvalt mäletamata aegadest peale.² Pühapaikades tihedalt põimunud loodus- ja kultuuripärandil on eesti ja soome-ugri identiteedi, usuvabaduse, piirkondliku arengu ning muinsus- ja looduskaitse alal oluline tähendus ja väärtus ka praegu. Sellest tulenevalt peab valdav osa Eesti elanikkonnast looduslike pühapaikade kaitsmist oluliseks.³

Arengukava käsitleb ajaloolisi looduslikke pühapaiku, samuti nendega seotud kultuurilisi, looduslikke ja sotsiaalseid aspekte. Looduslikke pühapaiku mõistetakse kui ajalooliselt (enne 20. sajandit) usuliselt mõtestatud ja kasutatud looduslikke alasid ja objekte. Maa-alana määratletud mälestiste puhul hõlmab loodusliku pühapaiga mõiste ka maastiku pinnavorme, seal paiknevaid üksikmälestisi ja taimestikku. Pühapaiku käsitletakse eelkõige usundiloolise väärtusega (vaimne kultuuripärand, usuvabadus) objektidena, millega võib olla seotud ka arheoloogilisi, looduslikke ning regionaalarengu seisukohalt olulisi väärtusi. Sellest lähtuvalt on määratud arengukava rakendajateks lisaks Kultuuriministeeriumile Keskkonna-, Sise-, Põllumajandus ning Haridus- ja Teadusministeerium, Muinsuskaitseamet ja Maavalla koda. Arengukava rakendusasutuseks on määratud Tartu Ülikool.

Arengukava koostamise ja rakendamise tingis looduslike pühapaikade olulisus eesti kultuurile ja identiteedile, looduslike pühapaikade haruldus Euroopa mastaabis, vähene uuritus ja äärmiselt

² Rahvusvahelise Looduskaitsealiidu (IUCN) suunised „Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele“: http://www.maavald.ee/failid/IUCN_SNS_Estonia.pdf

³ Faktum ja Ariko korraldatud avaliku arvamuse uuringute aruanded 2011: http://www.maavald.ee/failid/LP_FaktumAriko2011.pdf; 2012: <http://hiis.ee/files/FaktumAriko2012.pdf>

suur ohustatus. Puuduliku õigusregulatsiooni tõttu ei ole riikliku kaitse all mitte ühtegi looduslikku pühapaika kui sellist. Teadaolevatest looduslikest pühapaikadest on mingil määral arheoloogia- või loodusmälestisena kaitse all 17,92%. Suuremat osa pühapaiku ähvardab kadumine unustamise või kõrvalise inimtegevuse tõttu.

KAVANDATUD TEGEVUSED

Arengukava peamine eesmärk on säilitada üldiselt vähe uuritud ning hävimisohus olevate Eesti looduslike pühapaikade ja nendega seotud vaimse kultuuripärandi omapära nende uurimise, väärtustamise ja hoiu (sh korrastamise) kaudu. Selle sihi saavutamiseks määratleti viis peamist eesmärki, mida tuleb pühapaikade olukorra parandamisel saavutada ning üheksa meetet, mille abil püstitatud eesmärgid saavutada. Arengukava peamised eesmärgid:

1. Kolmandikus Eesti kihelkondades (ca 35) on looduslikud pühapaigad inventeeritud.
2. Inventeeritud ja säilinud looduslikud pühapaigad on võetud kaitse alla.
3. Looduslike pühapaikade andmekogu on kättesaadav planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele.
4. Toimuvad looduslike pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused.
5. Toimub looduslike pühapaikade järjekindel korrastamine ja tähistamine.

Arengukava elluviimise tulemusena peaks tõusma teadlikkus looduslike pühapaikade väärtuslikkusest ja laienema võimalused nendega seotud usuliste ja kultuuriliste traditsioonide jätkamiseks ning nende loodushoidlikuks külastamiseks. Looduslike pühapaikade ja nendega seotud traditsioonide väärtustamine on eelduseks sellele, et võetakse ette konkreetseid samme nende säilimise tagamiseks.

ÜLEVAADE ARENGUKAVA RAKENDAMISEST

Kavandatud eesmärkide saavutamiseks moodustati Muinsuskaitseametis arengukava juhtnõukogu, mille peamine ülesanne on arengukava täitmiseks eraldatud riiklike vahendite kasutamise üldine kavandamine ja kontroll. Arengukava rakendamiseks loodi 2008. aasta septembris Tartu Ülikoolis looduslike pühapaikade arengukava rakenduskeskus, palgati projektijuhid ning moodustati Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade ekspertrühm. 2011. a sügisel renditi Tartus Jakobi 2 õppehoones keskusele ruum, kus toimub arengukava meetmete

täitmise koordineerimine, pühapaikade andmekogu loomine, väliuuringute kavandamine ja teostamine jt arengukavaga ette nähtud tegevused.

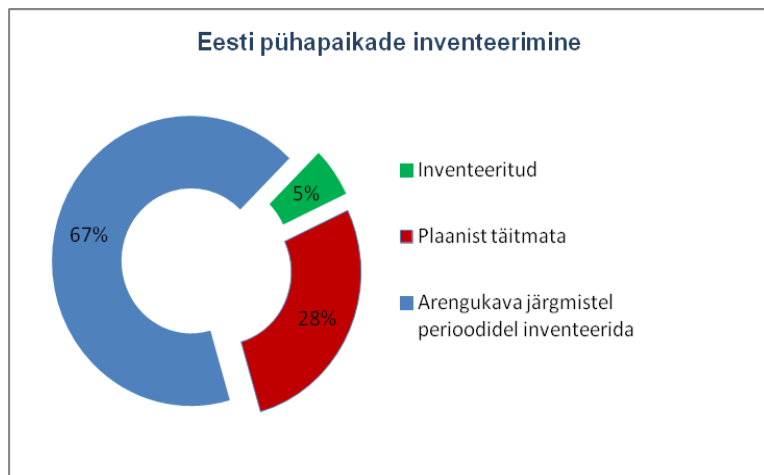
Arengukava eesmärkide saavutamiseks vajaliku kompetentsi ning vahendite koondamiseks on lisaks tulemuslikult kaasatud erinevaid kõrgkoole, teadus- ja riigiasutusi, mittetulundusühendusi ning arendatud rahvusvahelist koostööd.

Tartu Ülikooli pühapaikade keskuse juhtimisel on valminud pühapaikade inventeerimismetoodika, programmeeritud pühapaikade andmekogu ning valminud pühapaikadega seotud seadusemuudatuste eelnõu kavand ja seletuskiri, koostatud pühapaikade jätkusuutliku haldamise suunised ning avaldatud eesti keeles Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) looduslike pühapaikade haldamise juhend. Keskkonnakasutuse ruumilise kasutuse planeerimisega tegelevaid asutusi on nõustatud pühapaikade küsimustes.

Kulukamad eesmärgid, eelkõige pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine on paraku alles algusjärgus. Arengukava esimesel rakendusperioodil inventeerida kavatsetud 1/3 Eesti kihelkondadest on inventeeritud viis, ehk seitse korda vähem plaanitust. Rakendamist ootavad ka pühapaikade kaitset tagavad seadusemuudatused ning seejärel ka pühapaikade kaitse

ümberrahaldamine. Arengukava järgmise perioodi lükkub ka pühapaikade korrastamiseks vajalike toetusmeetmete väljatöötamine ja rakendamine.

Pehmema ning vähem kulukama meetmena on pööratud tähelepanu avalikkuse teavitamisele ning pühapaikade väärtustamisele.

Arengukava jooksul on pühapaikade teemadel ilmunud enam kui 700 artiklit ja intervjuud, toimunud Hiie sõbra, hiite kuvavõistluse ning pühapaikade fotonäituse sarjad ning valmimas on pühapaikade teemalised dokumentaalfilmid. Teavitustöö täpsemaks kavandamiseks on korraldatud avaliku arvamuse uuringuid.

Asutuste nõustamiseks, avalikkuse teadlikkuse tõstmiseks, arengukava jooksul toimunud tegevuste tutvustamiseks ning maaomanike nõustamiseks on toimunud 164 loengut ja ettekannet

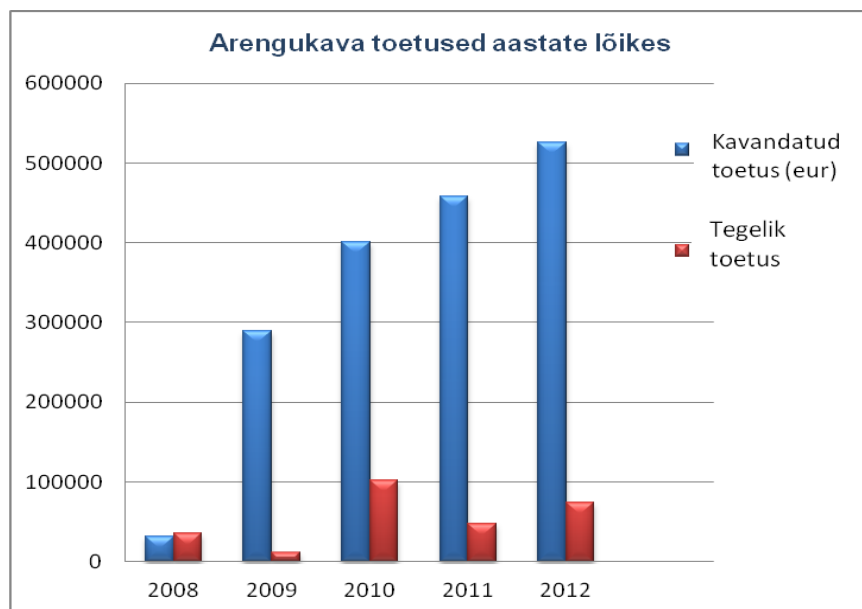
ning 83 teabepäeva, seminari, ekskursiooni jm sündmust. Kihelkondlikul tasandil on alanud usaldusisikute-nõustajate-eeskostjate võrgustiku loomine, mis peaks olema edaspidi võimeline tegutsema lisaks järelevalvele ka nõustajatena pühapaikadega seotud asjus.

Kavandatud vajadustest oluliselt väiksema ning ebapüsiva toetuse tõttu on kavandatud eesmärkidest täidetud eelkõige need, mille maksumus on väiksem, kuid mis on arengukava üldise rakendamise seisukohalt võtmetähtsusega, või mille üldine kasutegur on võimalikult suur – näiteks uurimismetoodika, andmekogu, õigusanalüüs ning avalikkuse teadlikkuse tõstmine.

ARENKUKAVA RAHASTAMINE

Riiklikud otsetoetused

Arengukava prognoositavaks maksumuseks kavandati 1707560 eurot, sellest Kultuuriministeeriumi osa 159779,12 eurot (Lisa 1, lk 13). Riiklike toetusi eraldati 270847,89 eurot, mis moodustab 15,86% prognoositud eelarvest. Sellest vahendas Siseministeerium

145718,55 eurot (53,80%) ning Kultuuriministeerium 125129,3 eurot (46,20%). Suurema osa toetustest moodustavad ajutise iseloomuga Riigikogu ühekordsed eraldised. Iga-aastaselt on taotlenud arengukava rahastamist üksnes Kultuuriministeerium. Arengukava prognoositud vajadustest moodustab

Kultuuriministeeriumi taotletud toetus kokku 3,81%, Siseministeeriumi taotletud toetus 0,49%, Riigikogu Roheliste ning Isamaa ja Res Publica Liidu fraktsioonide algatusel määratud toetused 11,56%, vabühenduste projektidele eraldatud toetused 3,51% ning rahastamata osa 84,14% (arengukava tegelik rahastamine asutuste ja aastate lõikes, Lisa 2, lk 14).

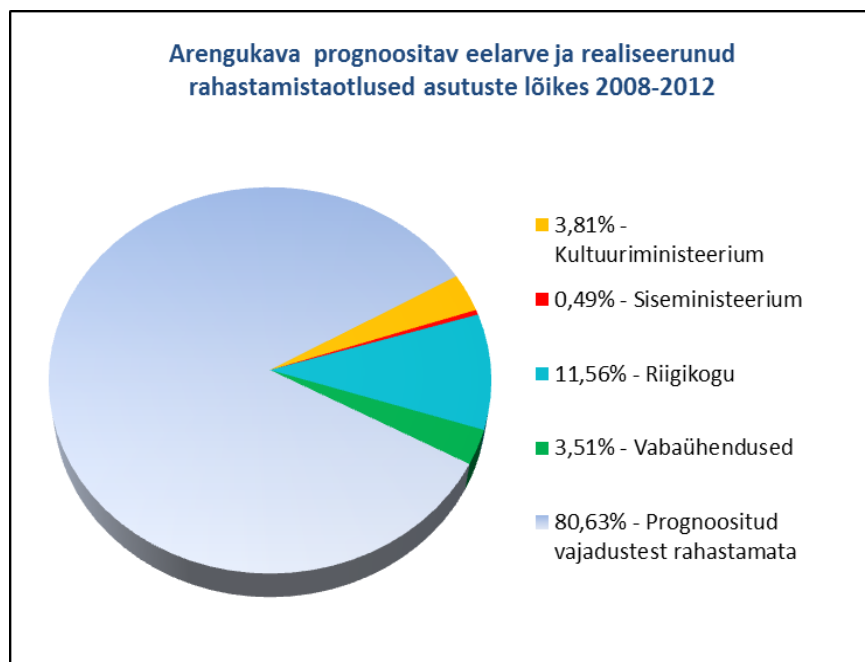
Mittetulundusühenduste projektitoetused

Erinevate mittetulundusühenduste projektitaotluste abil on arengukava tegevusi rahastatud hinnanguliselt 60 000 euro ulatuses, mis moodustab arengukava prognoositud eelarvest 3,51%. Vabaühenduste initsiatiiv arengukava rakendamiseks on olnud siiski märksa suurem, sest esitatud projektitaotlustest on leidnud rahastamist kõigest kümnendik. Kõigi projektitaotluste koostamises ning projektide rakendamises on osalenud nõustajana Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskus.

Kesk-Läänemere programmi projektist Cult Identity on rahastatud pühapaikade õiguskorralduse analüüsi ja seaduseelnõude koostamist, Juuru kihelkonna pühapaikade inventeerimist jm tegevusi. KIK on rahastanud Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) pühapaikade haldamise juhendi väljaandmist eesti keeles ning tutvustamist sihtrühmadele. Eesti Kultuurkapital ja ERKF on toetanud pühapaikade tutvustamise ja väärtustamisega seotud ettevõtmisi.

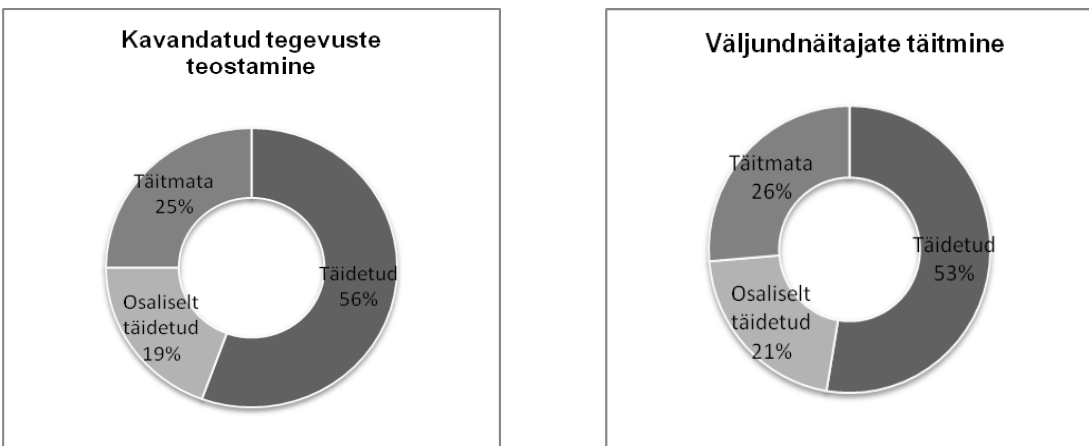
Arengukava rakendamisele on andnud märkimisväärse mitterahalise panuse mittetulundusühendused ja üksikisikud, kes on osalenud arengukava raames toimunud sündmuste korraldamises ja ajakirjanduslikus kajastamises ning osalenud muudes tegevustes.

Kokku on arengukava tegevustele eraldatud 330847,85 eurot, mis moodustab arengukava kavandatud eelarvest 19,37%.

KAVANDATUD EESMÄRKIDE SAAVUTAMINE

Arengukava üheksa meetme koosseisus on kavandatud 36 konkreetset tegevust, millest on täidetud 20, osaliselt on täidetud 7 ning täitmata 9 tegevust. Meetmete rakendamise tulemuslikkuse väljundnäitajatest on täidetud 10, osaliselt täidetud 4 ja täitmata 5.

Arengukava tulemuslikkuse hindamisel tuleb silmas pidada järgmisi asjaolusid:

1. Kuigi arengukava perioodiks oli määratud 2008-2012, algas selle koordineeritud ja finantseeritud rakendamine 09.2008 kui Tartu Ülikoolis moodustati looduslike pühapaikade arengukava rakenduskeskus. Eelnevalt oli moodustatud arengukava juhtnõukogu ja kinnitatud rakenduskeskuse eelarve (07.2008) ning kinnitatud arengukava (04.2008).
2. Arengukava rahastati prognoositud eelarvest ja tegelikest vajadustest üksnes 19,37% ulatuses.
3. Arengukava püsiv rahastus moodustas arengukava vajadustest üksnes 3,81% (Kultuuriministeeriumi toetus). Ülejäänud rahastuse moodustasid ühekordsed ja erakordsed toetused riigieelarvest, Siseministeeriumi eelarvest ning projektitaotluste toetustest. Püsiva rahastuse vähesus ei võimaldanud algatada pikemaajalisi ja suuremaid investeeringuid nõudvaid projekte, mis on tarvis näiteks pühapaikade väliuuringute korraldamiseks vajaliku püsiva uurimismeeskonna moodustamiseks vajalikus mahus.
4. Täidetud on arengukava rakendamist võimaldavad strateegilised eesmärgid: loodud on uurimismetoodika, koostatud on pühapaikadega seonduvate õigusaktide analüüs ning seadusemuudatuste eelnõu ettepanekud, loodud on pühapaikade andmekogu ja see on seotud Kultuurimälestiste registriga.

Arengukava tegevuste ning väljundnäitajate täitmise üksikasjalik aruanne on esitaud käesoleva aruande lisas 3 lk 15.

JÄRELDUSED

Võttes arvesse arengukava rakendamise perioodi (4 aastat 4 kuud) ning tegelikku rahastamist (19,37% prognoositud eelarvest), võib lugeda toimunud tegevused edukaks ning arengukava pikemaajalisi eesmärke silmas pidades väga vajalikeks. Seni tehtule toetudes on võimalik arengukava järgmisel perioodil teha pühapaikade kaitsmiseks vajalikud seadusemuudatused, korraldada ümber pühapaikade senine kaitse, algatada ulatuslikud ja kiireloomulised väliuuringud ning jätkata ka muude meetmete täitmist.

Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuses on koondatud arengukava rakendamiseks vajalik pädevus. Loodud on erinevaid teadus-, riigi- ja omavalitsusasutusi, mittetulundusühendusi ning välispartnereid koondav koostöövõrgustik, mis osaleb pühapaikade väliuuringute ja arengukava muude meetmete rakendamises. Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskuse juhtimisel toimuvad Tartu Ülikoolis ja Eesti Maaülikoolis looduslike pühapaikade ainekursused, mis tagab pühapaikade uurimise ja kaitse korraldamisega tegelevate spetsialistide ettevalmistamise.

Arengukava raames korraldatud avaliku arvamuse uuringutes on leidnud kinnitust senine oletus, et avalikkus peab looduslike pühapaikade kaitsmist oluliseks. Hiite ja teiste looduslike pühapaikade kaitsmist pidas 2012. aastal tähtsaks või väga tähtsaks 65% Eesti elanikkonnast. Samas on vaid 17% inimestest rahul pühapaikadega seotud teabe kättesaadavusega. Teabe vähest kättesaadavust peetakse ka peamiseks (39%) probleemiks, mis takistab pühapaikade kaitsmist.

2008-2012 toimunud looduslike pühapaikade arengukava oli kavandatud pikemaajalise arengukava I rakendusperioodina, mille käigus oli kavas inventeerida 1/3 Eesti pühapaikadest. „Arvestades probleemide aktuaalsust ja nende lahendamise seotud tegevuste ning selleks vajalike rahaliste vahendite mahukust, jätkatakse samalaadse meetmetekavaga uuel tegevusperioodil.“ (Arengukava lk 4). Arengukava meede 5.1 tegevus „pühapaikade säilitamiseks ja korrastamiseks vajalike toetusmeetmete rakendamine“ on kavandatud üksnes arengukava järgmisesse perioodi.

Arengukava I perioodi rakendamist takistas eelkõige vähene ning korrapäratu rahastamine, mis pidurdas ulatuslikumate ja pikaajalisemate projektide algatamist. Piisava ning korrapärase rahastamise ning tõhusama koostöö korral on võimalik arengukavas püstitatud eesmärgid edukalt saavutada.

Arvestades looduslike pühapaikade tähtsust, haruldust, ohustatust, vähest uuritust, õigusliku regulatsiooni puudulikkust, sotsiaalset tellimust, arengukava esimesel rakendusperioodil tehtud investeeringuid ning nende abil tehtud arengukava baastegevusi on otstarbekas ja hädavajalik jätkata arengukava II rakendusperioodiga ning pikendada olemasolevaid meetmeid aastateks 2013-2020.

LISA 1 – arengukava prognoositav eelarve eurodes

Meetme nimetus	2008	2009		2010		2011		2012	
	KuM eelarve	KuM eelarve	tegelik vajadus	KuM eelarve	tegelik vajadus	KuM eelarve	tegelik vajadus	KuM eelarve	tegelik vajadus
1.1. kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri loomine	24815,61	20365,32		22402,31		24642,54		27106,72	
1.2. looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine			138772,64		200902,43		219418,92		253220,51
2.1. looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine			3195,58						
2.2. looduslike pühapaikade kaitse korraldamine			7669,40		10864,98		14699,68		14699,68
3.1. looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine	7140,21	11590,51	55731,47	9553,51	64502,19	7313,28	74147,23	4849,10	84756,30
4.1. avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja väärtushinnangute kujundamine			31955,82		47933,74		63911,65		76693,98
4.2. arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine			9586,75		22369,08		31955,80		38346,97
5.1. looduslike pühapaikade korrastus- ja tähistustööde korraldamine			7669,40		15977,91		15977,91		19173,49
5.2. maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine			3195,57		6391,16		6391,16		7669,40
KOKKU:	31955,82	31955,83	257776,64	31955,82	368941,5	31955,82	426502,4	31955,82	494560,4
KÕIK KOKKU:	31955,82	289732,46		400897,32		458458,20		526516,20	

LISA 2 - arengukava rahastamine asutuste ja aastate lõikes, eurodes**Kogu prognoositud eelarve**

Aasta	Arengukava eelarve	Toetused	%
2008	31955,82	35151,41	110
2009	289732,46	11504,10	3,97
2010	400897,32	102258,64	25,51
2011	458458,20	47933,74	10,45
2012	526516,20	74000,00	14,05
KOKKU	1707560	270847,89	15,86

Kultuuriministeeriumi taotletud toetused

Aasta	Arengukava eelarve	Toetused	%
2008	31955,82	31955,82	100
2009	289732,46	6391,16	2,21
2010	400897,32	6391,16	1,59
2011	458458,20	6391,16	1,39
2012	526516,20	14000	2,66
KOKKU	1707560	65129,3	3,81

Siseministeeriumi taotletud toetused

Aasta	Arengukava eelarve	Toetused	%
2008	31955,82	3195,58	10
2009	289732,46	5112,93	1,76
2010	400897,32	0	0
2011	458458,20	0	0
2012	526516,20	0	0
KOKKU	1707560	8308,51	0,49

Riigikogu fraktsioonide taotletud toetused

Aasta	Arengukava eelarve	Toetused	%
2008	31955,82	0	0
2009	289732,46	0	0
2010	400897,32	95867,47	23,91
2011	458458,20	41542,57	9,06
2012	526516,20	60000	11,4
KOKKU	1707560	197410,04	11,56

LISA 3 - Aruanne arengukava 2008-2012 meetmete täitmisest

Arengukava täitmine meetmete lõikes

EESMÄRK 1 Kolmandikus Eesti kihelkondades on looduslikud pühapaigad inventeeritud

- **Meede 1.1. Kaardistamiseks ja inventeerimiseks vajalike eelduste ja infrastruktuuri loomine.**

Tegevused:

- **metoodika väljatöötamine** – täidetud.

- Uurimismetoodika on välja töötatud ja testitud. Juhend eesti keeles:

http://hiis.ee/files/Uurimismetoodika_251127.pdf;

juhend inglise keeles <http://hiis.ee/files/Manual-05052011.pdf>

- Kohalike elanike küsitlemisel kasutatav küsitluskava on koostatud ja testitud:

http://hiis.ee/files/KYSITLUSKAVA_250722.pdf

- Välitöödel jäädvustatud failide ja kaustade nimetamise, struktureerimise ja esmase arhiveerimise standard on koostatud ja testitud:

http://hiis.ee/files/KaustadeFailideNimed_250727.pdf

- Moodustatud on Tartu Ülikooli looduslike pühapaikade keskus ning ekspertrühm:

<http://www.fl.ut.ee/547529>

Pühapaikade keskuse jaoks renditi Tartus Jakobi 2 õppehoones ruum 09.2011.

- **koostöövõrgustiku loomine** – täidetud.

- Pilootuuringute piirkondades Muhu, Kuusalu, Juuru, Põlva, Hargla ja Räpina kihelkonnas on uuringuprojektide raames loodud kohalikke elanikke ning asutusi ühendav koostöövõrgustik.

- Pühapaikade uurimise, kaitsmise, väärtustamise, sellealase õppetöö jms tarvis on sõlmitud konkreetsete projektide raames koostöösidemed Eesti Maaülikooli põllumajandus- ja keskkonnainstituudi, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudi maastiku ja kultuuri keskuse, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi, RMK, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Siseministeeriumi, Keskkonnaministeeriumi, Keskkonnaameti, Keskkonnateabe Keskuse, Eestimaa Looduse Fondi, Maavalla koja, Hiite Maja SA, Läti Riia, Kurzeme, Vidzeme, Zemgale regioonidega, Rootsi Gavleborgi maakonna muuseumi, Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) jt asutuste ning ühendustega.

- **üle-eestiliste ja rahvusvaheliste koostööprojektide algatamine** – täidetud.

Siseriiklikele fondidele ja EL struktuurifondile on esitatud üle 30 projektitaotluse kogusummas 792 000 eurot, arengukava tegevuste toetuseks on sellest eraldatud 60 000 eurot⁴.

⁴ Koondaruande lisa 4: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **06.2009 - välja on töötatud inventeerimismetoodika** – täidetud.
Inventeerimise metoodika valmis 06.2009.

- **Meede 1.2. Looduslike pühapaikade kaardistamine ja inventeerimine.**

Tegevused:

- **väliuringute ettevalmistamine ja teostamine** – osaliselt täidetud.

- Täielikult on inventeeritud Muhu ja Juuru kihelkonna ning Kuusalu kihelkonna idaosa pühapaigad. Kaardistatud ning osaliselt inventeeritud (v.a. loodusteaduslik inventuur) on Põlva, Räpina ja Hargla kihelkond.

- **väliuringute tulemuste vormistamine** – osaliselt täidetud.

- Muhu kihelkond: koostatud on intervjuude helisalvestiste helinimestikud ja pühapaiku puudutav osa on litereeritud, inventuurilehed on täidetud.

- Põlva kihelkond: koostatud on intervjuude helisalvestiste helinimestikud ja pühapaiku puudutav osa on litereeritud, inventuurilehed on täidetud.

- Juuru kihelkond: intervjuude helisalvestiste helinimestike koostamine ja litereerimine on alanud, inventuurilehed on täidetud.

- Kuusalu kihelkonna idaosa: koostatud on intervjuude helisalvestiste helinimestikud ja pühapaiku puudutav osa on litereeritud, inventuurilehed on täidetud.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **12.2012 - pühapaigad on inventeeritud 1/3-s Eesti kihelkondades** – osaliselt täidetud.

12.2012 on inventeeritud 1/21 Eesti kihelkondadest, ehk kavandatust 15%.

Seoses arengukava alarahastamisega on meetme täitmine lükatud üldiselt edasi arengukava järgmisse perioodi.

EESMÄRK 2: Inventeeritud ja säilinud looduslikud pühapaigad on võetud kaitse alla.

- **Meede 2.1. Looduslike pühapaikade õigusliku seisundi täpsustamine.**

Tegevused:

- **pühapaikade õiguslike küsimustega tegeleva töörühma moodustamine** – täidetud.

- Erinevate riigi- ja teadusautuste ning huvirühmade esindajad kaasati pühapaikadega seotud õigusaktide analüüsi ettevalmistamisse ning seadusemuudatuste kavandamisse.

• **vastavate õigusaktide analüüs** – täidetud.

- 2008. a koostati Tartu Ülikoolis Muinsuskaitseaduse analüüs ning looduslike pühapaiku puudutavad seadusemuudatuse ettepanekud: http://hiis.ee/files/Muinsuskaitseadus_Parandused_120908.pdf Kuna neid ei võetud arvesse, tehti täiendavalt järgmised tööd:

- Koostati looduslike pühapaikade puudutavate õigusaktide analüüs: http://hiis.ee/files/Pyhapaigad_Oigusanalyyys.pdf
Analüüsi lisa 1: Hinnang IUCNi juhendi rakendatavuse kohta: http://hiis.ee/files/Lisa1_IUCNi_juhend.pdf

• **seadusandluse täpsustamiseks ettepanekute koostamine** - täidetud.

- Valminud on seadusemuudatuste eelnõu kavand:

http://hiis.ee/files/Pyhapaikadeeelnõu_251102.pdf

eelnõu seletuskirja kavand:

http://hiis.ee/files/Pyhapaikadeeelnõu_seletuskiri_251102.pdf

Eelnõude koostamisele eelnesid järgmised tegevused: 2009. aastal pöörduti pühapaikade õigusanalüüsi koostamisega tegeleva töörühma moodustamiseks Kultuuri-, Keskkonna-, Sise- ja Põllumajandusministeeriumi poole, kuid asutuste vähesel huvipuudusel tõttu ei õnnestunud töörühma moodustada. 2009. aasta lõpus hakati ette valmistama projektitaotlusi pühapaikadega seotud õigusanalüüsi tellimiseks. 2010. a lõpus rahuldati Koostöös Hiite Maja SA, Läti ning Rootsi partneritega ette valmistatud Kesk-Läänemere programmi projekti Cult Identeti rahastamise taotlus, mis nägi ühe tegevusena ette ka looduslike pühapaikade õigusregulatsiooni analüüsi koostamise. 2011. aastal valmistati ette õigusanalüüsi lähteülesanne ning koostati looduslike pühapaikadega seotud õigusregulatsiooni analüüs. Õigusanalüüsi valmimise järel kaasati sellele hinnangu andmiseks ning pühapaikadega seotud seadusemuudatuste põhimõtteliste lahenduste kindlaksmääramiseks pühapaikadega tegelevad ministeeriumid jm riigiasutused ning mitteulandusühendused. Arvamusi ja ettepanekuid koguti nii kirjateel kui ka nõupidamistel, nt 29.03.2012. Tartu Ülikoolis toimunud seminaril, kus osalesid Muinsuskaitseameti, Keskkonnaameti, Eestimaa Looduse Fondi, Maavalla koja jt asutuste ning ühenduste esindajad. Saadud tagasiside analüüsi põhjal koostati pühapaikadega seotud seadusemuudatuste eelnõu ja seletuskirja lähteülesanne. Looduslike pühapaikade õigusanalüüsi, seadusemuudatuste eelnõu ja seletuskirja kavandi koostas SA Keskkonnaõiguse Keskus.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **12.2009 - teostatud on pühapaikadega seonduvate õigusaktide analüüs ja koostatud on täpsustusettepanekud** - täidetud.

Pühapaikade õigusanalüüs valmis 12.2011, seadusemuudatuste kavand ja seletuskiri valmisid 12.2012.

• **Meede 2.2. Looduslike pühapaikade kaitse korraldamine.**

Tegevused:

• **pühapaikade kaitse korraldamise meetodiliste aluste koostamine** – osaliselt täidetud.

- Koostatud on pühapaikade kaitse korraldamise esialgsed alused. Dokumenti täpsustatakse pühapaikasad puudutavate võimalike seadusemuudatuste järel.

- Samuti on meetme 4.1 raames tõlgitud eesti keelde Rahvusvahelise Looduskaitseliidu looduslike pühapaikade haldamise juhend ning meetme 5.2 raames on koostatud pühapaikade jätkusuutliku haldamise suunised, mis määratlevad pühapaikade kaitsmise soovituslikud põhimõtted ja meetodid

• **Muinsuskaitseameti juurde looduslike pühapaikade ekspertnõukogu moodustamine** - täidetud.

- Ekspertnõukogu moodustati 06.2011. Nõukogu koosseis ja töökord: <http://www.muinas.ee/muinsuskaitsetegevus/koostoo/puhapaigad>

• **pühapaikade kaitse tagamiseks vajalike muudatuste sisseviimine Muinsuskaitseameti struktuuris** - täitmata.

Muudatuste iseloom selgub pühapaikasad puudutava õigusregulatsiooni täpsustamise järel.

• **igale kaitse alla esitatud pühapaigale kaitsekorra koostamine** – täitmata.

Kuna seni pole Muinsuskaitseaduses määratletud loodusliku pühapaiga mälestise liiki ning Muinsuskaitseameti sisemises asjaajamises pole moodustatud ka arheoloogiamälestiste liigi pühapaikade alaliiki (vt <http://register.muinas.ee/?menuID=monument>), ei ole võimalik pühapaikasad kui selliseid kaitse alla esitada.

- Koostatud on Muhu Pärase Tammemäe ekspertiis ning Kuusalu kihelkonna idaosa pühapaikade ekspertiis:

http://www.keskkonnaamet.ee/public/Lahemaa_puhapaikade_invent.pdf

- Osaletud on Väike-Maarja valla Ebavere hiiemäe ja Äntu Ugurimäe, Jõelähtme valla Maardu hiiemetsa, Helme Tikste maastikukaitseala jt pühapaikade kaitse kavandamisel

• **pühapaikade kaitse alla võtmine** – täitmata.

Seni pole võetud kaitse alla ühtegi pühapaika. Vt. eespool olevat selgitust pühapaikade kaitsekorra koostamise kohta.

• **usaldusisikute võrgustiku moodustamine** – osaliselt täidetud.

- Alustati usaldusisikute-eeskostjate võrgustiku moodustamist kihelkondade tasandil ajaloolises Viru, Saare, Lääne, Harju, Pärnu, Tartu ja Võru maakonnas.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **12.2008** - loodud on looduslike pühapaikade ekspertnõukogu - täidetud.

Ekspertnõukogu loodi 06.2011.

- **12.2009** - välja on töötatud pühapaikade kaitse korraldamise meetodilised alused – osaliselt täidetud.

Pühapaikade kaitse korraldamise esialgsed alused valmisid 12.2009. Lõplik variant valmib pühapaikasad puudutavate seadusemuudatuste järel.

- **12.2012** - pühapaigad on võetud kaitse alla (75% inventeeritud ja säilinud pühapaikadest) - täitmata.

12.2012. seisuga pole kaitse alla võetud ühtegi inventeeritud pühapaika. Kaitse alla võtmisega on otstarbekas oodata seadusemuudatuste vastuvõtmiseni.

Meetme täitmise jätkatakse arengukava järgmisel perioodil.

EESMÄRK 3: Looduslike pühapaikade andmekogu on kättesaadav planeeringute ning kultuurimälestiste- ja looduskaitsega tegelevatele institutsioonidele

- **Meede 3.1. Looduslike pühapaikade andmekogu koostamine ja arendamine**

Tegevused:

- **veebipõhise looduslike pühapaikade andmekogu kavandamine ja tellimine** – täidetud.

- Loodud on andmekogu mudel. Andmekogu piiratud kasutusõigustega (<http://register.muinas.ee/>) ning avalik (<http://andmekogu.hiis.ee/>) keskkond on programmeeritud.

- Andmekogu programmi testimine ja täpsustamine lõppes 12.2012.

- **andmekogu koostamine ja täpsustamine ning välitöödel kogutud materjalidega täiendamine** – osaliselt täidetud.

- Koondatud ja andmekogusse kantud on Põlva, Hargla, Räpina ja Võnnu khk varasemad materjalid. Inventeeritud pühapaikadest on andmekogusse kantud Põlva khk materjalid.

- **andmekogu haldamine** – täidetud.

- Andmekogu programmi testimine lõppes 12.2012. Kavandatud on andmekogu täpsustused.

Koostatud on:

andmekogu käsiraamat: <http://hiis.ee/files/AndmekoguKasiraamat.pdf>

andmekogu haldamise eeskiri: <http://hiis.ee/files/Haldamiseeskiri.pdf>

andmeallikate ülevaade: <http://hiis.ee/files/AndmeallikateUlevaade.pdf>

pühapaikade bibliograafia ENSV perioodikaväljaannetes ja kogumikes: http://hiis.ee/files/Bibliograafia1944_1992.pdf

Alanud on andmekogu kasutajaõiguste haldamine ning andmesisestajate juhendamine.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **12.2008 - loodud on andmekogu mudel** – täidetud tähtaegselt.
- **06.2009 - andmekogu on seotud kultuurimälestiste riikliku registriga** – täidetud 12.2011.
- **12.2012 - pühapaikade andmekogusse on üle kantud 80% varem muudesse andmekogudesse talletatud asjakohased materjalidest** – osaliselt täidetud.
12.2012 on andmekogusse kantud maksimaalselt 5% varasematest materjalidest.
- **12.2012 - inventeeritud pühapaikadest 90% on andmekogusse kantud** – osaliselt täidetud.
12.2012 on andmekogusse kantud 20% inventeeritud pühapaikadest.

EESMÄRK 4: Toimuvad looduslike pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused

- **Meede 4.1. Avalikkuse teadlikkuse tõstmine ja loodushoidlike väärtushinnangute kujundamine**

Tegevused:

- **meediaprojektide käivitamine, pidev teavitustöö televisioonis ja raadios vastavate saatesarjade kaudu** – täidetud.

- 04.2008-12.2012 on avaldatud 710 artiklit ja intervjuud, mis kajastavad looduslike pühapaikade arengukavaga seotud tegevusi ja pühapaiku⁵.

- Koostatud on looduslike pühapaikadega seotud avaliku arvamuse uuringud:

2011: http://www.maavald.ee/failid/LP_FaktumAriko2011.pdf

2012: http://hiis.ee/files/Pyhapaigad_FaktumAriko2012.pdf

- Toimetati ja anti 2009. a välja kordustrukk raamatust “Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse”. Esmatrükk: <http://www.maavald.ee/maausk.html?rubriik=20&id=2490&op=lugu>

- Koostöös Gaviafilm OÜga (Rein Maran) valmistati kaks dokumentaalfilmi looduslikest pühapaikadest („Hiite lummus“ (60 min) ja „Looduslikud pühapaigad Eestis“ (45 min)); filmid esilinastuvad 03.2013. Filmide koostamise käigus koostati Eesti hiite ülevaatekaart: <http://hiis.ee/files/Hiitekaart.jpg>

- **looduslike pühapaikade võrguvärava koostamine ja järjepidev täiendamine** – täidetud.

- Valmistati ja täiendati Tartu Ülikooli pühapaikade keskuse lehekülge: <http://www.fl.ut.ee/hiis>; valmis looduslike pühapaikade andmekogu avaliku lehekülje keskkond: <http://andmekogu.hiis.ee/>.

⁵ Koondaruande lisa 5: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

- **ministeeriumide, maavalitsuste ja omavalitsuste nõustamine planeeringutesse ning arengukavadesse looduslike pühapaikade traditsioonilist ilmet ja piirkondlikke eripärasid hoidvate sätete sisseviimisel – täidetud.**

- Keskkonna- ja muinsuskaitsetöötajaid, maa- ja omavalitsusi on jooksvalt nõustatud.

- Toimunud on 11 looduslike pühapaikade teabepäeva ja seminari; teabepäevadel ja muudel sündmustel on peetud 20 loengut ja ettekannet⁶.

- Tõlgiti eesti keelde, täiendati, anti trükk välja ning jagati riigi- ja omavalitsusasutustele ning suurematele raamatukogudele Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) väljaanne „Looduslikud pühapaigad, juhend kaitsealade valitsejatele:

<http://www.maavalid.ee/maausk.html?rubriik=20&id=4422&op=lugu>

- Tõlgiti eesti keelde looduslike pühapaikadega seotud arenduste keskkonnamõjude hindamise Akwé: Kon`i suunised: <http://hiis.ee/files/AkwéKoniSuunised.pdf>

- Keskkonnaministeeriumile esitati "Looduskaitse arengukava aastani 2020" täiendusettepanekud looduslike pühapaikade osas. Ettepanekuid arvestati: <http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/keskkonnaministeerium/Looduskaitse%20arengukava%20aastani%202020.pdf>

- **üldhariduskoolide õppekavade täiendamine ja vastava õppematerjali koostamine** - meede on täitmata Haridus- ja Teadusministeeriumi huvipuuduse tõttu.

- Koostati uurimustöö looduslike pühapaikade käsitlemisest kooliõpikutes: http://www.fl.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=847451/LP_Kooliõpikutes.pdf

- **avalike ürituste ja teavituskampaniate korraldamine** – täidetud.

- Korraldatud on 24 avalikku sündmust ning 59 loengut ja ettekannet⁷.

- **looduslike pühapaikade alaste loomevõistluste korraldamine** – täidetud.

- 2008 – 2012 korraldati viiel aastal hiite kuvavõistlust⁸.

- **muuseumide haridusprogrammide koostamine** - tegevusi pole toimunud.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **toimuvad pühapaiku tutvustavad ja väärtustavad tegevused (aastas 3 tegevust)** - täidetud. Toimunud on 40 sündmust ning 79 loengut.

- **06.2009 - valmis on looduslike pühapaikade võrguvärv** - täidetud.

⁶ Vt eelmine viide.

⁷ Koondaruande lisa 6: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

⁸ Koondaruande lisa 6, v.t eelmine viide

• **MEEDE 4.2 Arengukava raames toimunud uuringute tulemuste tutvustamine**

Tegevused:

• **näituste (sh veebinäituste) koostamine** - täidetud.

- Looduslike pühapaikade tutvustav ränd-fotonäitus on 2008-2010. a korraldatud 13 paigas⁹.

- Muhumaal Hellamaal avati Muhu pühapaikade näitus.

- Internetis on välja pandud 2008-2012 toimunud hiite kuvavõistluse 6 albumit¹⁰.

• **trükiste ja artiklite avaldamine** – täidetud. Vt meede 4.1.

• **seminaride, ümarlaudade, õppepäevade jmt korraldamine** - täidetud.

- Korraldatud on viis sündmust ja 21 ettekannet. Tartu Ülikoolis ja Eesti Maaülikoolis on korraldatud looduslike pühapaikade valikaine viis kursust, mille raames on toimunud 80 loengut, 9 seminari ja 5 ekskursiooni¹¹.

• **piirkondlike ülevaateteoste koostamine ja avaldamine** - tegevusi pole toimunud.

Piirkondlikke ülevaateteoseid pole koostatud seoses kavandatust oluliselt vähesema rahastusega.

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **toimuvad arengukava raames läbiviidud uuringuid tutvustavad tegevused (aastas 1 tegevus)** - täidetud. Toimunud on 81 loengut, 9 seminari ja 24 sündmust.

- **ilmuvad arengukava tegevusi tutvustavad artiklid, toimuvad tele- ja raadiosaated (aastas 12 artiklit ja 12 saadet)** - täidetud (vt meede 4.1).

⁹ Koondaruande lisa 7: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

¹⁰ Koondaruande lisa 7, v.t eelmine viide

¹¹ Koondaruande lisa 8: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

EESMÄRK 5 Toimub looduslike pühapaikade järjekindel korrastamine ja tähistamine

- **MEEDE 5.1 Looduslike pühapaikade korrastus- ja tähistustööde korraldamine**

Tegevused:

Seoses arengukava alarahastamise ning seadusemuudatuste viibimisega on toimunud vaid üksikud tegevused. Meetme täitmine on lükatud edasi arengukava järgmisse perioodi.

- **looduslike pühapaikade tähistamise põhimõtete koostamine** – täitmata.

Tähistamise põhimõtted on kavas koostada pühapaiku puudutavate seadusemuudatuste tegemise järel.

- **looduslike pühapaikade tähistamine** – üldiselt täitmata (vt. eelmine tegevus).

Koostatud on Vihula valla Ilumäe Hiieniinepuu teabestend:
<http://www.fl.ut.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=713966/ilumaeStend.pdf>

- Juuru kihelkonna muinaspaikade turismitee raames on valmimas (2013 kevad) Kuimetsa Iida urgete, Juuru tamme ja Järlepa risttee teabestendid ja viidad.

- **looduslike pühapaikade korrastamine** – osaliselt täidetud.

- Korrastustalgud on toimunud kuues pühapaigas¹².

- **pühapaikade säilitamiseks ja taastamiseks vajalike toetuste eraldamise põhimõtete väljatöötamine** – täitmata.

Põhimõtted on kavas koostada pühapaiku puudutavate seadusemuudatuste tegemise järel.

- **pühapaikade säilitamiseks ja korrastamiseks vajalike toetusmeetmete rakendamine** (ette nähtud arengukava järgmisel rakendusperioodil).

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **pühapaigad on tähistatud (100% kaitse all olevatest)** – täitmata.

Kuna ühtegi looduslikku pühapaika pole seni kaitse alla võetud, ei ole neid ka tähistatud.

- **toimuvad korrastustalgud korrastatakse (10 pühapaika aastas)** – osaliselt täidetud.

- **12.2012 - välja on töötatud toetusmeetmete rakendamise põhimõtted** – täitmata.

¹² Koondaruande lisa 9: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

• MEEDE 5.2 Maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamine ja rakendamine

Tegevused:

- **nõustajate võrgustiku loomine** - osaliselt täidetud.

Nõustajate-eeskostjate võrgustiku loomisega on alustatud kihelkondlikul tasandil ajaloolises Viru, Harju, Lääne, Saare, Pärnu, Tartu ja Võru maakonnas.

- **pühapaikade kaitsmise ja säilitamise juhendmaterjalide väljatöötamine, avaldamine ja levitamine** – täidetud.

- Tõlgiti eesti keelde, täiendati Eesti peatükiga, trükiti, jagati keskkonna- ja muinsuskaitseametnikele, maa- ja omavalitsustele, nõustajatele, pühapaikade eestkostjatele, suurematele raamatukogudele ja kõrgkoolidele Rahvusvahelise Looduskaitseliidu juhend “Looduslikud pühapaigad. Juhend kaitsealade valitsejatele”:
<http://www.maavald.ee/maausk.html?rubriik=20&id=4422&op=lugu>

- Koostati looduslike pühapaikade jätkusuutliku haldamise ja arendamise suunised:

eesti keeles: http://hiis.ee/files/Suunised_ek.pdf

inglise keeles: <http://hiis.ee/files/StrategySacredSites.pdf>

- **koolituste korraldamine: üldharivad loengud pärandmaastikest ja rahvausundist, kursused traditsiooniliste puit- ja kiviaedade ning kiikede rajamiseks** - täidetud.

- Kohalikele elanikele on korraldatud neli sündmust ning viis loengut ja ettekannet¹³. Kohalikud elanikud on osalenud samuti meetme 4.1 raames toimunud koolitustel ja loengutel¹⁴.

- **võrguvärava arendamine** – meetme täitmine on alanud.

- Valminud on pühapaikade andmekogu avaliku lehekülje põhi: <http://andmekogu.hiis.ee/>

- Valminud on TÜ looduslike pühapaikade lehekülg: <http://www.fl.ut.ee/hiis>

- Valminud on Hiite Maja lehekülg: <http://hiis.ee/>

VÄLJUNDNÄITAJAD

- **toimuvad koolitused pühapaikade valdkonna tulevastele nõustajatele (aastas 2 koolitust 15le inimesele)** - täidetud.

- **12.2012 - töötavad looduslike pühapaikade valdkonna nõustajad (igas maakonnas 1)** - osaliselt täidetud.

¹³ Koondaruande lisa 10: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

¹⁴ Koondaruande lisad 5 ja 6: http://hiis.ee/files/Koondaruanne_2008_2012_lisad_4_11.pdf

